

EEN DUURZAME TUIN

HANDBOEK VOOR
DIERVRIENDELIJK
EN NATUURLIJK TUINIEREN

EEN HANDBOEK VOOR
DIERVRIENDELIJK
EN NATUURLIJK TUINIEREN

DUURZAME

TUIN

ALBERT
VLIAGENTHART

KOSM • S

Voorwoord

De wereld is in 'transitie'! We worden ons steeds meer bewust van onze leefwereld. Dat zien we terug in de aandacht voor bijen en vlinders. Na de uitkomsten van het Duitse onderzoek waarin bekend werd gemaakt dat we in dertig jaar 76% van onze insecten zijn verloren, moest ik in actie komen. Ik startte een petitie en zocht de steun van de natuurorganisaties in Nederland. Den Haag werd wakker! De Nationale Bijenstrategie volgde snel en kort daarop werd het Deltaplan voor biodiversiteitsherstel opgesteld.

Het idee dat mijn kleinkinderen misschien nooit meer bijen, vlinders of andere insecten zullen zien, vind ik schrikbarend, zeker als je ziet hoe belangrijk ze zijn, ook voor de mens. Natuur is overal, in de openbare ruimte, in de landbouw, in onze berm en ook in de stad. Ik zie een groeiend bewustzijn ten aanzien van de manier waarop we onze tui-

nen en wijken inrichten. De groene inrichting daarvan heeft niet alleen een directe impact op biodiversiteit, maar brengt ook mensen samen.

Veel mensen denken dat 'groen' moeilijk is en veel werk kost, maar het tegenovergestelde is waar. Juist van een leefomgeving waarin je kunt genieten van natuur en vlinders en bijen wordt je gelukkig. Bovendien is tuinieren op een natuurlijke manier veel minder werk.

Dit prachtige boek is dan ook een mooie handreiking voor iedereen om zijn tuin natuurvriendelijker te maken. Laat je inspireren door Albert en gebruik de tips. Op deze manier draag je al snel bij aan een betere wereld. Ik wens je daarbij veel plezier. Van het resultaat zal je zeker genieten!

Lodewijk Hoekstra

► *Lodewijk Hoekstra en Albert Vliegenthart doen de tuinvlindertelling in 2018 (Foto: Ineke Radstaat).*

Inhoud

Hoe het begon	10
Wat heb je aan dit boek?	11

✧ Waarom bijen en vlinders jouw hulp nodig hebben 13

Wat levert een bij- en vlindervriendelijke tuin op?	15
Groot, klein, veel of weinig, kies wat bij je past!	18
Geen tuin, maar een balkon of een patio?	18
Balkon	18
Patio of binnentuin	19
Portaal/Portiek	21
Gezamenlijke ruimte	21
Een nectar kroeg of populaties?	22
Bodem: geen klei in de zandbak	23
Zon of schaduw	24
Eenjarige, tweejarige en vaste planten	24
Duurzaamheid is de toekomst	27
Composteren	29
Gebruik duurzame materialen	29
Gebruik geen (onnodige) verlichting	29
Een groendak op je schuur of aanbouw	30
Goed omgaan met water	30
Koelere tuin	30

✧ Structuur in de tuin 33

Gazon	35
✧ <i>Top tien planten in het gazon</i>	36
Bloembollenweide	40
Bloemenweide	41
Speelgazon	44
De vijver en oevers	45
Borders	46
Opbouw	48
Groepen van dezelfde soorten	52

Bodembedekkers	53
✧ <i>Top tien van bodembedekkers in de schaduw</i>	54
✧ <i>Top tien van bodembedekkers in de zon</i>	55
Struiken en bomen	55
Snoeien van heesters	56
✧ <i>Top tien heesters voor je tuin</i>	59
✧ <i>Top tien bomen voor bijen en vlinders</i>	59
Tuinafdeling	61

✧ Bijen, vlinders en andere insecten in je tuin 65

Bijen in je tuin	66
Levenscyclus van wilde bijen	66
Wat hebben bijen nodig?	67
Wat moet ik weten over nestgelegenheid voor bijen in mijn tuin?	68
Welke bij zie ik in mijn tuin?	68
Hommels	72
Levenscyclus van hommels	72
Welke hommels zie ik?	72
Vlinders in je tuin	75
De bouw van een vlinder	75
Levenscyclus	75
Dag- of nachtvlinder	77
Wat hebben vlinders nodig?	77
Wat moet ik over vlinders in mijn tuin weten?	79
Welke vlinder zie ik in mijn tuin?	82
Andere insecten in je tuin, nuttig of niet?	91
Zweefvliegen	91
Geen last meer van wespen	94
Hoornaar en andere wespen	95
Hoeveel jaar is een lieveheersbeestje?	95
Oorwormen: kruipen die in je oor?	95
Muggen als lekkere maaltijd	96
Wantsen	96
Wat doe je met plaagdieren?	96

✧ Naar de praktijk:
tuintips 99

Bij- en vlindervriendelijke planten	101
Herkenning van bloemen door vlinders	101
Waardplanten	102
Bijenplanten	103
Welke planten kies je nu?	104
Planten op verschillende bodems	104
Uitgebreide keuze	108
Veelverkochte tuinplanten	110
Bollen in de tuin	112
✧ <i>Top tien bollen</i>	112
Voor- en najaar	113
✧ <i>Top tien van bij- en vlindervriendelijke planten</i>	
<i>in het voor- en najaar</i>	114
✧ <i>De top 25 van Albert</i>	115

✧ Plantcombinaties
voor vlinders en bijen 123

✧ Een paar thema- en
voorbeeldtuinen 133

Moestuin	134
De pluk- of eetbare tuin	137
De bostuin	137
De levende tuin	138
De rotstuin	140
De 'onderhoudsvriendelijke' tuin	140
Een paar voorbeeldtuinen	142

✧ Tuintips:
hoe ga je aan de slag? 145

Vlinderkastjes	146
Bijenhotels	148
Maak zelf een bijenhotel	150
Maak zelf een hommelnest	150
Natuurlijke nestplaatsen voor bijen	151
Een stapelmuurtje	151
Een insectenspiraal	154
Zelf zaden kweken	154
Hoe bij- en vlindervriendelijk is jouw tuin?	155
Nog meer inspiratie	156
Aanbevolen boeken	156
Tijdschriften	157
Websites met informatie over bijen en vlinders	157
Organisaties	158

A lush garden scene featuring a variety of plants. In the foreground, there are white flowers on the left and green iris-like plants on the right. The middle ground is filled with tall green stalks and numerous orange and brown flowers. The background is dominated by a dense, tall green hedge. The sky is overcast and grey.

Waarom bijen en
vlinders jouw hulp
nodig hebben

Waarom bijen en vlinders jouw hulp nodig hebben

Ik denk dat iedereen het bericht wel heeft gehoord: in de afgelopen 25 jaar is 76% van onze vliegende insectenmassa verdwenen. Een Duits onderzoek trad met deze uitkomst naar buiten en zette heel wat op zijn kop. Vrijwel alle nieuwszenders, kranten en andere media hebben dit met groot alarm wereldkundig gemaakt! In Nederland hebben natuurorganisaties de handen ineengeslagen en petitie aangeboden. Een van de gevolgen is dat wetenschappers, natuurorganisaties en belanghebbenden het Deltaplan Biodiversiteitsherstel ontwierpen, waarin heel concreet wordt aangegeven wat er moet veranderen om het tij te keren. Het resultaat is dat er nu gelukkig nog meer aandacht is voor bijen en vlinders.

Het gaat niet goed met de bijen en vlinders. Door het Landelijk Meetnet Vlinders, de monitoringroutes, konden we aantonen dat de grote achteruitgang in vlinders ruim 40% is. Jammer genoeg is er nog geen robuuste

monitoring voor wilde bijen, wat een lastige groep is om te onderzoeken. Maar liefst 55% van de 359 soorten bijen in Nederland staan vermeld als bedreigd in de Rode Lijst Bijen 2018. Bijen hebben zwaar te lijden onder het verdwijnen van steeds meer bloemen in ons landschap. In de afgelopen 25 jaar zijn we ook al 30% bloeiende bloemen kwijtgeraakt. Dat is heel veel! Je ziet dat meteen terug op de Rode Lijst: maar liefst 80% van de bijen die afhankelijk zijn van klaverachtigen (vlinderbloemigen) worden bedreigd.

Er is vandaag de dag steeds meer aandacht voor insecten. Studies en monitoring laten sterke achteruitgangen zien bij vlinders en bijen. 'Wat als er geen insecten meer zijn?' Op 21 september 2018 schetste de NRC de toekomst: voedseltekorten, kleding schaarste, stankoverlast, uitsterven van andere diersoorten, onvruchtbare gronden en uiteindelijk complete chaos! De boodschap is wel duidelijk: we moeten ons echt inzetten om de insectensterfte een halt toe te roepen!

▼ Deze dode grote zijdebij illustreert de enorme achteruitgang van het aantal vliegende insecten (foto: Anthonie Stip).

Meerdere oorzaken

De achteruitgang van deze insecten is niet te wijten aan één oorzaak, maar is een combinatie van vele processen. Ons landschap versnipperd, natuurgebieden liggen steeds verder van elkaar, waardoor soorten niet meer kunnen uitwisselen. Bovendien gaat de natuurkwaliteit van natuurgebieden achteruit. Dan komt er ook nog heel veel stikstof uit de lucht vallen. We noemen dat de stikstofdepositie. Vroeger was deze zo hoog dat we spraken over 'zure regen'. Hoewel de stikstofdepositie (te) langzaam afneemt (die is nog altijd veel te hoog), stapelt de stikstofconcentratie zich in de bodem alleen nog maar sneller op. Vooral de zandgronden zijn sterk verzuurd. Ook het landschap verdroogt en hebben we te maken met een intensie-

ve landbouw. Hier worden gewasbeschermingsmiddelen gebruikt die hun weerslag hebben op onze insecten. Imkers hebben ook nog eens last van de parasitaire varroamijt (*Varroa destructor*) en de ziekteverwekker Nosema (*Nosema ceranae*) die hun honingbijen het leven zuur maken. Tja, en dan speelt de klimaatverandering ook nog een rol. Het is dus niet alleen de schuld van de landbouw of van klimaatverandering, maar het zijn meerdere processen die invloed hebben op de achteruitgang van bijen en vlinders.

Ik zal niet uitweiden over wat al deze zogenaamde 'ver'-thema's (VERmesten, VERZuring, VERdrogen, VERSnipperen, VERandering van klimaat ...), doen. Er zijn zo veel studies bekend en je zou daar veel boeken over kunnen schrijven.

Je kunt gelukkig zelf iets doen

Dit klinkt allemaal heel serieus – en dat is het ook. Maar hoe kan jij nu helpen? Het klinkt misschien allemaal VER weg, maar gelukkig kun je zelf wel een steentje bijdragen. Denk na en kom in actie.

Naast het maken van bewuste keuzes in je dagelijkse leven (voeding, vervoer, energie, afval en dergelijke) kun je ook je eigen omgeving verbeteren. Begin in en rond je eigen huis. Of je nu groot of klein woont, hoog of laag, in stad of buitengebied, maakt allemaal niet uit. Als je hier al een eerste stap zet, kunnen we met elkaar een gebied bestrijken dat groter is dan al onze natuurgebieden bij elkaar.

Veel mensen willen iets concreet doen, maar worstelen met de vraag: 'Hoe kan ik insecten het beste helpen?' De oplossing ligt dicht bij huis. Iedereen kan starten in de eigen achtertuin!

Bijen en vlinders stellen specifieke eisen aan hun leefomgeving, die in het hoofdstuk 'Bestuivers in je tuin' in meer detail worden beschreven. Maar de basis voor een thuis voor bijen en vlinders ligt in de structuur van de tuin. Met andere woorden: hoe richt je je tuin in?

Wat levert een bij- en vlinder-vriendelijke tuin op?

- ✧ Insecten (waaronder bijen en vlinders) verdwijnen in rap tempo. In dit boek geef ik handreikingen voor het nemen van maatregelen in je tuin om zelf bij te kunnen dragen aan het terugdringen van deze achteruitgang.
- ✧ Je hebt er zelf ook voordeel bij: een robuuste, coole tuin met veel interacties tussen soorten. Hierdoor kan je tuin meer hebben, hoef je minder water te sproeien en je komt er beter tot rust.
- ✧ Het is wetenschappelijk aangetoond dat een groene tuin de stress wegneemt en je sneller herstelt.
- ✧ De waarde van je woning stijgt door een groenere tuin.
- ✧ Je kunt genieten van heel veel natuurwonderen in je eigen tuin.

Wat voor tuin je ook hebt, jij kunt bijen en vlinders een thuis geven!

▲ Deze klokjesdikpoten gebruiken de bloem van een ruig klokje (*Campanula trachelium*) als overnachtingsplekje.

Er zijn gemeenten in Nederland die burgerinitiatieven steunen en Idylles hebben laten aanleggen. Idylles zijn bloemrijke plekken voor bijen, vlinders en mensen, waar we uitsluitend inheemse en streekeigen planten inzaaien. Het doel is om zo niet alleen de insecten te helpen, maar ook mensen bij elkaar te brengen. Gezamenlijk aanleggen schept een band en mensen kunnen echt genieten van een bloemenzee. Kinderen mogen een bloemetje plukken en vlinders en bijen vinden er voedsel en plekken voor de voortplanting. Een Idylle ligt er niet voor een jaar, maar moet voor langere tijd zijn functie vervullen. Uit onderzoek blijkt dat deze Idylles echt goed zijn voor bijen en vlinders. De Vlinderstichting heeft i.s.m. de Nederlandse Bijenvereniging en honderden vrijwilligers de eerste zestig idylles al aangelegd. Vind alles over Idylles op www.vlinderstichting.nl/idylle/.

Groot, klein, veel of weinig, kies wat bij je past!

Ik wil je graag enthousiast maken en inspireren om insecten meer kansen te geven in de tuin. De grootte en de inrichting van de tuin is daarbij niet van belang. Ik hoor vaak dat mensen een onderhoudsvrije tuin willen hebben. Dat mag! Je hoeft ook niet meteen de hele tuin aan te pakken. Een hoekje of een kant kan ook al helpen. En dat plekje om lekker te zitten of om te barbecueën moet ook in de tuin kunnen. Bovendien vinden insecten (en andere dieren) het helemaal niet erg als er niet te veel in de tuin wordt gedaan. Hoe komen we toch aan het idee dat alles opgeruimd en netjes moet zijn? Een beetje rommel in de tuin mag; het is juist spannend en heel goed voor de natuur.

Daarnaast denken veel mensen dat 'natuurvriendelijk' rommelig is. Ook hierin heb je zelf de regie! Als je van weelde houdt, helemaal prima. Ben je meer een type dat van strak en netjes houdt, kun je evengoed een natuurvriendelijke tuin hebben. Ik noem dat dan eerder een functionele tuin. In een functionele tuin kun je gebruik maken van de eisen

◀ Deze grote tuin heeft veel afwisseling, structuur en dracht en waardplanten, kortom de nodige elementen die bijen en vlinders nodig hebben.

die insecten stellen om te overleven. De juiste planten of voorzieningen kun je ook ordelijk indelen.

Geen tuin, maar een balkon of een patio?

Niet iedereen heeft een eigen tuin. Dat betekent niet dat er dan geen enkele mogelijkheid meer is om iets voor insecten te doen. Ook op een terras, balkon of balustrade kun je al snel iets doen voor bijen en vlinders. In dit hoofdstuk worden enkele alternatieve ruimtes besproken en tips gegeven om toch van bijen en vlinders te kunnen genieten.

Balkon

Op een balkon kun je ook al iets doen voor bijen en vlinders. Vaak zie je hangbakken met Pelargoniums, die het geheel wel mooi opfleuren, maar niet worden bezocht door bijen en vlinders.

▲ Je ziet ze niet vaak zo onder een raam, maar eerder aan het balkon: Pelargoniums. Het is beter om hier vaste planten of kruiden in deze bak te zetten.

Je zou ook potten met vaste planten kunnen plaatsen. Let wel op: potten drogen sneller uit, dus goed water geven is heel belangrijk. Zet ze vooral in diepere potten (minstens 30 cm diep) die langer het vocht vasthouden. Ze kunnen uiteraard ook in hangbakken, maar daar is uitdrogen een nog groter risico. Ik heb zelf vlinders op de achtste etage gezien en ook worden diverse bijensoorten nog tot de derde etage gevonden. Op bijna

ieder balkon kunnen planten dus hun functie vervullen.

Patio of binnentuin

De grootte van een patio kan enorm verschillen. Doorgaans is er weinig ruimte voor een tuintje. Bovendien ligt deze ook grotendeels in de schaduw. Als de patio een kleine bin-

nentuin is met zon, kun je een gezellige sfeer maken met kleurige vaste planten.

Als de ruimte klein is, kan ook hier met potten worden gewerkt. Om uitdroging te voorkomen, kun je hier gemakkelijker hoge potten (minimaal 30 cm diep) neerzetten met vaste planten erin.

▲ *Een voorbeeld van een zonnige binnentuin bij Appeltern. Kleuren brengen sfeer in het geheel en nodigen uit om buiten te zitten.*

GENIETEN VAN FLEUR, KLEUR EN GROEN WAAR OOK INSECTEN BLIJ VAN WORDEN

Bijen, vlinders en andere insecten kunnen jouw hulp goed gebruiken! Het gaat namelijk niet goed met deze nuttige dieren. Dit inspirerende boek laat zien hoe je heel eenvoudig een tuin, balkon of terras duurzaam kunt inrichten. Zo draag je een steentje bij aan de natuur en kun je tegelijkertijd genieten van prachtige bloemen en planten. Leer alles over nuttige insecten en goede plantcombinaties en maak van jouw buitenruimte een diervriendelijk paradijsje. Daar gaat je groene hart toch sneller van kloppen?

ALBERT Vliegenthart is ecooloog bij De Vlinderstichting. Hij heeft jarenlang ervaring met activiteiten voor het beschermen en lokken van nuttige insecten.

**KOS
MOS**

NUR 426 / 432
Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen

9 789043 926157

WWW.KOSMOSUITGEVERS.NL